

Karinthy Frigyes lételméleti alapvetésének vizsgálata *A rossz álom* című novelláján keresztül**An examination of Frigyes Karinthy's basic ontological theory through his short story: *The Bad Dream***

Bacsó Beáta PhD-hallgató

OR-ZSE, Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

bacsobeata67@gmail.com*Initially submitted May.25, 2025; accepted for publication Sept.30.2025***Abstract**

In my present study, I am looking for the answer to the question, where does the basic ontological idea start from within Karinthy's work. What kind of philosophical or spiritual milieu permeating the *zeitgeist* influenced his own ideas? What contemporary existential-philosophical parallels can be pointed out and how can Karinthy's specific theory of existence fit into this philosophical environment?

In order to answer these questions, I am examining a very early short story entitled *The Bad Dream*, published in 1913, in which the author searches for the possibility of existence after death in a manner worthy of a philosopher's mind, and in which he lays down the ontological foundations of the idea of the "third-state" and the "dream-life" he assumes. That is why the analysis of the short story is crucial, since the existential and eschatological ideas formulated here continue and develop throughout the entire oeuvre.

During the analysis of the work, I take into account the philosophical influences of the early twentieth century, so I show the parallels between Schopenhauer's idealist-pessimistic philosophy and Heidegger's existential philosophy of "being relative to the end" and Rosenzweig's dialogue philosophy, which is little known but decisive in Jewish philosophy. Ágnes Heller's *The Philosophy of Dream* also provided great help in the analysis of the short story. Her work, in which she explores not only the dream interpretation of Freudian psychoanalysis, but also the interpretation horizons of Daseinanalysis based on Heidegger's philosophy.

The short story itself is actually the protagonist's multiple, retrospective dream narratives. The dream often depicts the stories experienced or fantasized in real life in reverse, and Karinthy inverts the reality and dream in *The bad dream*, in which the main character's nightmare is nothing else as the life we believe real, so in the short story the image of reality and dream appear in reverse. Along these lines, the story of the work unfolds, a poetic and at the same time penetrates to philosophical depths description of a painter's awakening from his dream life to true reality, to the self-creating I-god.

Karinthy's theory of existence formulated in the short story is – in line with the spirit of the age – a kind of existential rebellion against the cruel law of nature that the human being, the individual, is only a dream-like phenomenon that inevitably passes away. Thus, the individual, in accordance with his/her existence "relative to the end", must fear and be anxious throughout his/her life. Karinthy does not settle for the idea of a senseless and incomprehensible passing away, rather, with his philosophical writer's fantasy, he *creates* also for the man a possibility of a new infinite cosmic existence.

The basic ontological theory formulated in this early short story are completed into a complex eschatological system in one of the last novels of his oeuvre, the *Heavenly Report* published in 1937.

Kulcsszavak: Karinthy, egzisztenciál-filozófia, véghez viszonyuló lét, álom-élet, ébredés, harmadik-állapot

Keywords: Karinthy, existential philosophy, being relative to the end, dream-life, awakening, third-state

„...mint az álomból az életbe, úgy ébredünk az életből a halálba.”¹

1. Bevezetés:

„A filozófiának voltaképi sugalmazó szelleme vagy Muzagétesze: a halál s ez okból mondá Sokrates, hogy a filozófia θανατου μελετη, a halállal való foglalkozás. Aligha is filozofálna az ember, ha a halál nem volna.”²

Karinthyt is nagyon foglalkoztatta a halál gondolata, melytől való szorongását sokszor a humor, az élce, a halál kifigurázásával oldotta fel; ugyanakkor a komolyabb filozófikusabb műveiben is feldolgozta a halál témáját.

Karinthy meggyőződése volt, hogy az emberi psziché egyik alapproblémája a halálfélelem, ami a másik ember életétől, a másik ember általi megölhetőségtől való félelem is egyben³. Ha ettől megszabadulunk, nincs többé ok az agresszióra, a gyilkolásra, a háborúra. A *Holnap reggel* és az *Az ezerarcú lélek* főhősei épp ettől a halálfélelemtől való megszabadulás révén tesznek szert megváltói képességre.

Ezek után nem meglepő, hogy egy filozófus elméhez méltó módon, a halál utáni létezés lehetőségét keresi Karinthy, azt a bizonyos „harmadik-állapot”-ot, amellyel számos művében foglalkozik.⁴ Most azt a novelláját szeretném bemutatni, amelyben ennek az ontológiai elképzelésnek az alapjait rakja le Karinthy, méghozzá egy viszonylag korai, 1913-as novellájában, *A rossz álomban*.

A novella tulajdonképpen a főhős utólagos álomelbeszélése. Az álom sokszor megfordítva ábrázolja a valós életben átélt vagy fantáziált történeteket⁵, Karinthy pedig *A rossz álomban* a valóságot és az álmot cseréli fel,⁶ melyben a főhős *rémálma* nem más mint az általunk valósnak vélt élet, így a novellában éppen fordítva jelenik meg a valóság és az álom képzete.

¹ KARINTHY Frigyes: A lélek arca. In *Uő. Jelbeszéd I.* Budapest: Szépirodalmi. 1978. 161. (KARINTHY 1978)

² SCHOPENHAUER, Arthur: *A halálról.* ford. BÁNÓCZY József. In *Uő. A halálról, A faj élete, A tulajdonságok öröklése.* Hatágu Síp Alapítvány: Budapest. 1992.7. (SCHOPENHAUER 1992)

³ Vö. *Telma Titusz kiáltványa*, In KARINTHY Frigyes: *Az ezerarcú lélek – Telma Titusz kiáltványa.* Bacsó Beáta tanulmányával. Sáránszki: Sajtóvelezd. 2011. 72. (KARINTHY 2011)

⁴ Vö. pl. *Van-e túlvilági élet?* c. írásával.

⁵ Ld. FREUD, Sigmund: *A lélekelemzés legújabb eredményei.* ford. Dr. Lengyel József. Könyvjelező: Nyíregyháza. 1993. 30. (FREUD 1993)

⁶ Vö. BABITS Mihály *A gólyakalifa* című hasonló ötletű regényével, melyben a főhős felváltva, hol az álomvilág életét éli, hol az ébrenlét világát, és végül már maga sem tudja, hogy melyik az igazi valóság.

Karinthy már rögtön a novella alcímében megjelöli, hogy mit is akar megírni ebben a művében, talán épp azért, mert attól félt, hogy nem lesz elég egyértelmű a mondanivalója, avagy inkább mert aforizma-szerűen szeretne volna kihangsúlyozni annak fontosságát:

„Ebben a novellában a szerző azt akarja megírni, hogy, mint az álomból az életbe, úgy ébredünk az életből a halálba.”⁷

2. Az *Álom* című vers

De még nem kezdi el a történetet, hanem az *Álom* című versét idézi a novella elé. Ezt, a valószínűleg még a novellánál korábban írt⁸ versét, azért tűzhetette a tényleges történet elé, mert talán öntudatlanul is épp azt az ontológiai és eszkatológiai elképzelését sűríti magába, ami konkrétan e novellájában formálódik meg, ahogy ő maga is utal rá a vers alatt *„(Egy versem ugyanerről)”*.

*„Álmomba csónakon futottam
És kihajoltam -
Tizenhatéves voltam
És csolnakom fehér vizen szaladt
S láttam egy várost, a víz alatt
S láttam egy erdőt, a levegőben
S láttam kísértetet, lepedőben
S távol a kék és tiszta eget
És csillagokat és fellegeket.*

*Én kinyújtottam a körmöm
Ezer méter hosszúra
És kapartam az eget, ugye fura?*

*De én látni akartam
És egy csillagot lekapartam,
De mögötte az ég kiszakadt és szétfolyt
S belőle genny és aludt vér folyt: -
S acsarkodva téptem az eget
S éreztem folyni vért, ragadót és meleget.
S ordítva felébredtem -
Hát a mellemet martam
Kiszakítottam, felkapartam
És folyt a vér -
Ne bántsatok e versemér.”*

Karinthy Frigyes: *Az Álom*⁹

⁷ KARINTHY 1978. 161.

⁸ A novella előtt szereplő versváltozat a novellával együtt a Nyugat kiadásában 1913-ban jelent meg. Feltételezésem szerint a vers korábban született, mint a novella, hiszen visszautal rá az író.

⁹ KARINTHY 1978. 161-162. A *Nem mondhatom el senkinek* című kötetben (Athenaeum kiadása 1930) a vers utolsó sora helyett az alábbi szövegváltozat áll: *„Több, mint amennyit álom, / Több, mint amennyit élet, / Több, mint amennyit egy kis dal megér.”*

A vers valóban egy különös álmot jelenít meg, az arra jellemző szürreális képi világgal, mely először az élet káprázatát (a Máját) álomszerű látomások sorozataként jeleníti meg. Majd a mindig fiatal lélek kíváncsiságát, hogy mi is az amit lát, hogy feltárja a látszat mögötti valóságot egy csillag lekaparásának aktusával, mely egy visszavonhatatlan megsemmisülést idéz elő: az ég kiszakadását, vagyis tulajdonképpen az álom-világ szertefoszlását, egy rettenetes véres és gennyes szétfolyásban, mely annyira borzalmas rémálommá torzul, hogy egy önkéntelen ordítást vált ki az álmodó-énből, amire az felébred. Önmagára ébred, az álombéli ég saját mellkasa volt, saját testét kaparta fel, és az ég mögötti vér a saját vére volt. Az álom-ég felszakadása az álom *halálálának* költői ábrázolásaként értelmezhető, az *álomlogikával ellentétes*¹⁰ ordítás pedig az *igazi* valóságra, az álmot álmodó *valódi* Énre való felébredés aktusaként.¹¹

2.1 Egzisztenciál-filozófiai párhuzamok

Rosenzweig *A megváltás csillaga* kezdeteként az egész addigi filozófiát a halál banalizálásával vádolja meg az Én-re, az individuumra vonatkoztatva:

„A HALÁLBÓL, a halálnak félelméből indul el a Mindenség minden megismerése. A földi lét szorongását levetni, a halál fullánkját kitépni, a Hadész pestises lehelletét semmivé foszlatni: erre a vakmerőségre vetemedik a filozófia. Minden halandó ebben a halálszorongásban él, minden új születés új okkal: új szorongóval szaporítja a szorongást, mert a halandót szaporítja. Szünetlen szüli az újat a fáradhatatlan föld öle, és minden új halálra ítéltetett, mindenik félelemmel és remegéssel várja sötétbe indulásának napját. De a filozófia tagadja a föld e szorongásait. Tovaránt a sírgödör fölött, mely minden lépés előtt megnyílik. A testet a mélységnek adja, de a szabad lélek tovalibben fölötte. Hogy a halálszorongás ilyen, testre és lélekre bontásról mit sem tud? Hogy ÉN-t ÉN-t ÉN-t üvölt, és a szorongásnak a puszta „testi”-re háritásáról hallani sem akar? Mit törődik ezzel a filozófia!”¹²

„Az embernek nem szabad a földi lét szorongását levetnie; a halál félelmében kell maradnia. Maradnia kell. Nem kell hát mást tennie, mint amit már amúgy is akar: maradni. (...) egy Mindenség nem halna meg, s a Mindenségben nem halna meg semmi. Meghalni csak az egyes képes, és minden halandó magányos.”¹³

Karinthy is pont ebből az egzisztencialista alapállásból közelít a halál szorongató kérdéséhez, ami nem véletlen, hiszen a huszadik századelő szekularizálódó modern társadalmában, amikor az isteni gondviselés már elvetetett az embertől, a magára maradt individuum kénytelen egy új életszemlélettel, *új filozófiával*¹⁴ nézni saját sorsa és végzete elé. Heideggeri értelemben nem más ez, mint a halálhoz viszonyuló lét tudatos felvállalása, hiszen: Az embernek egész

¹⁰ Karinthy kifejezése

¹¹ Karinthy elmélete szerint az álomélethez az álomlogikával ellentétes mozdulattal vagy ordítással lehet felébredni az *igazi* valóságra (vö. pl. Van-e túlvilági élet?)

¹² ROSENZWEIG, Franz: *A megváltás csillaga* (Első rész). ford. Bíró Dániel. in: *Magyar Műhely*, 27. évf. 74. sz. 9. Párizs-Bécs-Budapest. 1989. július 11. 9. (ROSENZWEIG 1989) Kiemelés tőlem – B.B. (németül: Franz ROSENZWEIG: *Der Stern der Erlösung*. Herausgegeben von Albert Raffelt: Freiburg im Breisgau · Universitätsbibliothek. 2002. 3-4.)

¹³ Uo. Kiemelés tőlem – B.B.

¹⁴ Rosenzweig kifejezése

élete folyamán tudatosan szembe kell néznie saját halálával, élete ennek függvényében zajlik. „...csak az ember képes halni, és pedig szakadatlanul amíg él.”¹⁵

2.2 (I.) A haláltusa¹⁶

A novella egy harmadik személyű elbeszéléssel indul, az elbeszélő Én – itt még pontosan nem tudjuk meg, hogy ki ő – a kedvesének mesél el egy történetet, úgy, mintha az valaki mással történt volna, eltávolítva önmagától a történet főszereplőjét, mintegy kívülről szemlélve a történéseket. Itt még – a címen kívül – nem derül ki, hogy egy álom-elbeszélésről van szó, a történet teljesen a hétköznapi valóságnak megfelelő módon indul. A narrátor egy négy éve házasságban élő, felesége utasítására különböző hétköznapi elintézendőit, és egy képtár meglátogatása után, hazamegy és egy alkonyati tájképet kezd el festeni. De a festmény nem úgy alakul, ahogy szeretné, mondhatni alkotói válság fogja el, és a képtől távol leülve gondolatban javítja, teremti újra a képet, melyet egy bizonyos Chopin-melódia színeire szeretett volna festeni, és – a narrációnak első álomszerű mozzanataként – épp ezt a melódiát kezdi el valaki zongorázni az emeleten. Közben meghallja felesége lépteit a szomszéd szobában, és ekkor agóniaszerű borzalom fogja el, mely innentől fogva három órán át egészen haláláig fog tartani. Ezt a narrátor történeten belüli előrevetítéseként tudjuk meg, mintegy három órába sűrítve a heideggeri megállapítást, mely szerint:

„A meghatározatlanul bizonyos halálhoz való előrejutásban a jelenvaló lét megnyílik a saját-jelenvalóságából fakadó állandó fenyegetés előtt. A véghez viszonyuló létnek ebben kell magát tartania, s oly kevésbé tompíthatja ezt, hogy éppen a véghez viszonyuló létnek kell kialakítania a bizonyosság meghatározatlanságát.”¹⁷

A festőt örült vágy fogja el felesége iránt, forró ölekezés után gyanú ébred benne, hogy felesége megcsalja valakivel. Majd a szakítási jelenet következik. Ennek elmesélése közben a narrátor az ő valódi kedveséhez szól az „– ó, én kedvesem! –” közbeiktatásával, mellyel egy transzcendentális távolságot tart fenn az álombéli történet méltatlan prózaiságától.

A festő elkeseredésében öngyilkosságra szánja el magát, melyet gondolataiban, egyfajta kivégzésként vetít előre, amely mintegy tőle független akarat szándéka és ítélete volna. S valóban itt a narrátor belép a történés keretébe és önmagát jelöli meg a halálra szánás sugalmazójaként: „Úgy látszik, akkor már ott voltam az agyában és vadul, haragosan noszoltam: siess már, siess már, nem bírom tovább.”¹⁸ – innentől sejthető, hogy ez az álmodó-én, a valódi Én hangja/sugalma¹⁹, aki nem más mint a mesélő maga.

Ezután következik a haláltusa részletes leírása, mely érzékletesen ábrázolja az egzisztenciális halálfélelmet, ami csakis az egyén, az Én kizárólagos halálféleme és haláltusája lehet.

¹⁵ CONDRAU, Gion: *Freud és Heidegger. Daseinalitikai neurózistan és pszichoterápia*. TIT Kossuth Klub Egyesület, Magyar Daseinalitikai Egyesület – L'Harmattan: Budapest, 2013. 33. (Heidegger *Lét és idő* c. műve alapján)

¹⁶ A római számozás a novella fejezeteit követi, a címetek én adtam.

¹⁷ MARTIN HEIDEGGER: *Lét és idő*. ford. Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István. Osiris: Budapest, 2019. 291. (HEIDEGGER 2019) Kiemelés tőlem – B.B.

¹⁸ KARINTHY 1978. 164.

¹⁹ Vö. a *Kötéltánc* (1923) hasonlóan felsejlő álom-én motívumával.

„A meghalást minden egyes jelenvaló létnek mindenkor önmagának kell magára vennie. A halál, amennyiben ‚van‘, lényegszerűen mindenkor az enyém. Mégpedig olyan sajátos létlehetőséget jelent amelyben minden esetben a tulajdon jelenvaló lét létere megy ki a játék. A meghalásban megmutatkozik, hogy a halált ontológiailag a mindenkori enyémvalóság és az egzisztencia konstituálja. A meghalás nem esemény [Begebenheit], hanem egzisztenciálisan értendő fenomenon...“²⁰ – Épp ezért lehetséges a rosenzweigi individuális néven szólítottóság a halálban:

„Természetesen a **halál**, az individuális létezők elmúlása (...) gondolható és tudható. **Csak az enyém nem.** A halálnak is van fogalma, de a halálomnak nincsen. (...) Szókratész mint minden tulajdonnéven létező létező, a filozófia számára csoda. A megváltás csillagának rendszerébe belépő (...) eljut abba a középső csarnokba, ahová a másik bejárat is vezet [itt Tatár György saját barlanghasználatára utal – B.B.]. (...) Annak az embernek a léptei nyomán, aki nem a haláltól fél, hanem a sajátjától, hasadozni kezd az Egy Mindenség. **A saját halál – valóságos félelmemben – nem embernek, nem individuumnak, nem mindenkinek szólít, hanem kereszt- és vezetéknévemen.** A körülvevő Mindenség visszahúzódik önmagába, hogy valaki lehessen, aki egyáltalán nem Minden [mint ahogy Hegelnél – B.B.]. A néven szólított nem része a világnak. Az ember, az individuum, a mindenki, az része a világnak. (...) **De mint a saját nevemen szólítottra, nem a végén mindenkire egyformán ásító torok vár.** Életem minden pillanatában van nevem, és mindenki – így a halál is – minden pillanatban ezen szólít. Minden pillanatnak válaszolnia kell tehát neki, nem csak az utolsónak [vagyis a halál felől tételeződik itt-léte – vö. Heidegger – B.B.]. (...) Csak akkor van esélyünk, ha beengedjük minden néven szólításba, tehát minden pillanatba, az élet kellős közepébe. Ha az élet minden pillanata megpróbál válaszolni a néven szólító hívásra, akkor az ember mindig – mindig, amíg csak él – a rendszer közepén áll: minden pillanatban érett. Minden műve befejezett, akkor is, ha az Egész, a Minden – befejezetlen.“²¹

Heidegger szerint azonban, csakis mások halálát vagyunk képesek tapasztalni²², hiszen: „A már-nem-jelenvalóléthez történő **átmenet** lehetetlenné teszi a jelenvalólét számára, hogy tapasztalja és mint tapasztaltat megértse ezt az átmenetet.“²³ Karinthy viszont pont ezt az átmenetet próbálja megragadni a festő öngyilkos haláltusájának leírásában, melyet egyfajta ébredő és egyben teremtő folyamatként is ábrázol²⁴:

„És most, most, ezt pontosan szeretném elmondani, az **ébredést**. Először rettentő félelem volt. Homlokát kiverte a veríték, irtózat, hihetetlen görcsrel kezdődött. A száját tajték lepte el, feszengett, leesett az ágyról. Most katonákat látott, akik harcolnak és szétrobbannak, véres cafatokban, zúgott az örvény, az agyában kések forogtak. Ordítani akart, segítségért kiabálni, de nem tudott. Nem tudom elmondani ezt az érzést: de borzasztóbbat képzelni se lehet. Sokáig tartott így.

²⁰ HEIDEGGER 2019. 263-264.

²¹ TATÁR György: Barlang és exodus Franz Rosenzweig filozófiájáról. In Franz ROSENZWEIG, *Könyvecske az egészséges és a beteg emberi értelemről*. Atlantisz: Budapest. 1997. 26-27.

²² HEIDEGGER 2019. 263.

²³ Uo. 261. Kiemelés tőlem – B.B.

²⁴ Vö. *Az ezerarcú lélek* is Telma Titusz hasonló öngyilkos haláltusa-jelenetével kezdődik. (ld. KARINTHY 2011. 15-18.)

Hosszú idő múlva egyszerre enyhült meg szegény, szegény. Kinyújtotta magát. Bágyadt duruzsolás volt a fülében, megnyugodott. Ez olyan volt csak, mint valami erős, nagy álmodás. Egyszerre figyelni kezdett: hallotta a zongoraszót, odafent, a szobában. Csendesen pihegett és hörgött és várta, hogy ez mikor múlik majd el. Sőt hosszúnak találta az időt, és úgy jött, hogy addig elfoglalja magát valamivel.

Szemben vele, az állványon, ott állt a tájkép, és most, a lámpa enyhe fényében, látta megint a csendes mezőt és hátrább a hegyeket. Kék hegyek voltak, mögöttük öblösen kitágult az ég – szélesebb lett és a lenyugvó nap fényében úgy tűnt, a melódia onnan túlról árad. Most látta a hibákat is. Több kéket kellett volna keverni az égbe, hogy messze, messze kitáguljon a perspektíva – és elöl, bitümmel talán, mélyíteni az árnyékokat. Ide, vastag ecsetvonásokkal egy széles fát kellett volna tenni – odébb még két dombot és vöröses napfényt, igen, ezt úgy kellett volna, ezt meg így. Ó, érezte, milyen szép és nagyszerű lett volna így az egész – és hogy ő eredetileg így akarta, de az anyag nem engedelmeskedett. Most azonban egyszerre közelebb került az egészhez. Most képesnek érezte magát, hogy egy szempillantással elmozdítsa a hegyeket helyükből, és a napot lejjebb szorítsa.

De világosan érezte azt is, hogy egész közel kell akkor kerülnie a tájhoz. Tétova kezeivel, egy csomó barna festékbe markolt, a kép alján, elöl, egy kígyózó ösvény indult befelé – ennek az oldalára lerakta a barna festéket, és egy erős, plasztikus föld-domb lett belőle. Még jobban ki kellett hozni a távol mélységeit: – **egyik lábával a kép aranyos keretére lépett, a másikkal rádobbantott az ösvényre. Két keze tele volt színekkel, óvatosan megindult az ösvényen, megindult, be, a hegyek felé.** Sárgát és zöldet vitt, a kék hegyeken túl, hogy bekeverje az ég színei közé. Hátról, a sötétzöld erdő, amit még délelőtti festett, közelebb jött – futni kezdett, és nemsokára a fák nehéz árnyékában haladt –, átszűrődő, vörös napfény omlott a leveleken keresztül, de a nyirkos, párás talaj lilásan hideglett már az éjtől. Végre kiért az erdőből, átgázolt a folyón – és ekkor egészen közel, égbemeredő csúcsokkal zárta el szemeit a hegylánc. Az ösvény hágónak vezetett – keresztülfutott két hegy nyergén – **és ekkor... ekkor... ekkor dobogni kezdett szíve... titokban ekkor ujjongva érezte már a rettenetes, bódító felszabadulást... érezte, hogy pupillái hogy tágulnak, mint mikor világosság csap először a született vak agyán keresztül.**

Ez egy sötét sziklafal előtt történt, a hegylánc csúcsvonalán, melyen túl visszabukott már a hegy és kitágult a Tér. Remegő inakkal lépett még egyet előre – ekkor, **még félig odaát, még érezte testét, ezt a különös, érthetetlen, fájós valamit.** És fülében, **a ködön keresztül egyszerre harsant fel ezer és százezer torokból a mennydörgés – mint mikor az ébredő álmában hallja az ébresztőóra rettenetes kiáltását.** A világosság éles, mennydörgő muzsikája harsogott fel a végtelen űrből, odaát, a kék hegyeken túl – **utoljára érezte a rémületet,** de ez már boldog megdöbbenéshez hasonlított és ijedt, kacagó gyönyörhöz... még egyet lépett, a világosság előntötte lelkét, hangosat, nagyot nevetett, kitérte kezeit a napig...

Minden eszébe jutott és ráeszmélt. “²⁵

²⁵ KARINTHY 1978. 163-167. Kiemelés tőlem – B.B.

1. ábra Márffy Ödön: *Tájkép*

(Forrás: saját forrás)

Amint látjuk a meghalás görcsös agóniája egyszer csak egy új világ, egy szebb világ, egy individuális mennyország teremtésébe megy át, ahogy a festő személyében is belép a maga által teremtett képi világba, és rendezgeti el saját kénye-kedve szerint, akárcsak egy teremtmény istenség. És miközben megteremti saját kizárólagos individuális világát, az anyagi testnek már csak utólagos fájdalmát érzi, tudata pedig egyre világosabb és éberebb lesz, mígnem eléri a teljes öntudatra ébredés állapotát, mintegy platóni ideavilágra való ráélmésként, melynek emlékét csak a földi élet rémálom-víziói nyomtak el. A nevetése az elmúlás fölötti diadal érzéseként tör ki belőle. Ez a nevetés-motívum *Az ezerarcú lélek* kolmi csata-jelenetében tér majd vissza, mikor Telma Titusz kineveti a halált, annak tudatában, hogy őt immár nem lehet megölni, vagyis halhatatlanná vált.²⁶

Érdekes megfigyelni, hogy Karinthy álm-leírásában az álom képisége, az *álomkép* egy festmény-képként manifesztálódik, mintha valóban egy álmodó képi álomnyelvén szólna hozzánk, csak hogy itt az *álom-kép* egy kapu is egyben a túlvilágra, tulajdonképpen maga a túlvilág, ami Karinthy lételmélete szerint az *igazi* Én, az álmodó-Én *igazi* valósága.

A *Mennyei Riport* c. regényében ugyanilyen fokozatos az ébredés, csak ott az éber-Én tudattalan szintjeinek/álom-dimenzióinak megfelelően fog fokozatosan a teljes éberség felé haladni a főhős. Tehát ez az ébredési motívum Karinthy-nál már 1913-ban megfogalmazódik és 1937-ben egyik utolsó regényében fog teljességében kibontakozni. Vagyis az egész életművön keresztül halad ez a lételméleti és eszkatológiai motívum.

2.2 (II.) Az ébrenlétből való visszaemlékezés

Husserl szerint „Az álmvilág Énje nem álmodik, hanem tapasztal. (...) A bizonyosság »Én vagyok, amikor álmodom« a valós Én *egzisztencia-bizonyossága*, s egy olyan evidencia, melyre elvileg csak *ébrenléti állapotban* juthatunk.”²⁷

²⁶ KARINTHY 2011. 23.

²⁷ Heller idézete Husserltől (ld. HELLER Ágnes, *Az álom filozófiája*, Múlt és Jövő: Budapest, 2011. 31. (HELLER 2011.) Kiemelés tőlem – B.B.

Karinthy ezt az ébrenléti állapotot helyezi, az itt-léthez képest, ami szerinte az *igazi* Én álma, egy transzcendens *valóság* távlatába. Tehát a husserli definíció Karinthy esetében; ez a „valós Én egzisztencia-bizonyosság” az általa vélt *igazi* ébrenléti állapotba helyeződik át. Ez az *igazi* Én álmodja azt az életet, amelyet az itt-létben, vagyis az álomban lévő Én tapasztal.

A novella második fejezetében, már ebből a transzcendens távolságból meséli a felébredt lélek, immár a *valós Én egzisztencia-bizonyosságával* az álom-én-azonosság tudatával (ezért most már első személyben) az álom-lét történeteit és körülményeit:

„Ó, a rettenetes álom!

Megráztam magam és kinyújtóztam. Mint aki messzi útról érkezett és sötét tájakon járt. Ó, itthon voltam megint²⁸, én kedvesem, és kinyújthattam magam – nevetve ágaskodtam és körülnéztem. Igen, ez volt az a vidék, ahol az álom elfogott – a messze, világos tájék, távol, a térben, amint kiáradt belőlem a tér és idő, fényes gőzök gomolyogtak. Összefogtam egy marokkal a gőzökből és izzó folyadékká sűrítettem – izzó golyó lett, és ezt felraktam az égre. Még világosabb lett most... ráfújtam a gömbre, és borzongó kéreg lett belőle – hegyek, völgyek és ligetek rajzoltak tarkán, mint a szappanbuborék színes rajzai.

*Én e színes rajzot összefogtam, elkevertem és hirtelen **kiformáltalak belőle**, én kedvesem. Én kedvesem, szép és vágyakkal teli, én szerelmesem. És bolyongva kerestelek.*

*Azon a távoli, zöld csillagon ültél. **Odaszálltam** hozzád, leültem melléd, egy halk, olajhangon daloló liget szélén, és mosolyogva és fáradtan így áradt belőlem a fény és a hang:*

*– Én kedvesem, **borzasztó álomom volt**, elmondom neked. Nevetni fogsz és nem érted meg majd. **Íme, én milyeneket tudok álmodni, milyen furcsákat.**“²⁹*

Mintha a narrátor újra kezdené a történet elmesélését, de immár az ébredés utáni pespektíva helyzetéből ismétli el a teremtési aktus folyamatát, a festmény immár élő természetté alakult át, melyet az ébredő saját magából teremtett, sőt a kedvesét is ő maga alkotta meg.

Heller Ágnes *Az álom filozfiájában* Merleau-Ponty *A látható és láthatatlan* című könyve alapján említi, hogy „az álom-én *fizikai értelemben* testetlen (nem Körper), *míg nem fizikai értelemben mégis megtestesült* (Leib).“³⁰

A Karinthy-novella esetében az a furcsa helyzet áll elő, hogy fizikai értelemben az álom-én lesz a megtestesült, az anyaggal bíró test, és a *valódi* az éber-én, a testetlen, az asztrálest, amelynek nincsenek immár fizikai akadályai, így képes odaszállni a kedveséhez, illetve ahová akar. A Karinthyra jellemző fordítástechnikával az általunk valóságnak vélt világ körülményei válnak egy furcsa álom nyomasztó emlékeivé, pl. a gravitáció nehézsége vagy a fizikai testben való létezés rabsága. Ezzel egy olyan eltávolítást valósít meg az író, mely lehetőséget ad, az itt-lét, vagyis a heideggeri értelemben vett létbevetettség fonák valóságát feltárni az olvasó előtt:

„– *Rajtam egy nehéz és szorító ruha volt, én kedvesem, kemény csontokból és puha húsból... és a fejemen csontgolyót hordtam és két nyílás volt csak e golyóban, melyen keresztül kinézhettem a szabadba és fel a csillagos égre... És képzeld, **borzasztóan féltem** és azt hittem, nem szabad levetnem ezt a ruhát – ó képzeld –, alig mertem hozzányúlni ehhez a ruhához,*

²⁸ Érdekes összevetni, hogy Schopenhauer a születés előtti és a halál utáni nemlét állapotát egy nagyon megszokott és bizonyára igen kényelmes állapotként képzei el. „Mert a végtelenség létem után (a parte post) nálam nélkül éppoly kevésbé lehet szörnyű, mint a végtelenség létem előtt (a parte ante) nálam nélkül; mert e kettő semmi által nem különbözik egymástól, mint egy tűnékeny **életálmom** közbelépte által.” (SCHOPENHAUER 1992. 12.) Kiemelés tőlem – B.B.

²⁹ Karinthy 1978. 168. Kiemelés tőlem – B.B.

³⁰ Heller 2011. 32. Ezt a megkülönböztetést Heller is fontosnak ítéli, de a német kifejezések helyett inkább a *asztrálest* és a *test* kifejezéseket használja.

mert attól féltem, hogy kiszakad... nem furcsa? – és még sokan, akik velem voltak, éppen így féltek...

*– És ha felemeltem a lábam, egy izmos és szívós szalagot éreztem, ami hirtelen visszarántotta a lábam a földhöz, amiről fölemeltem... Ezer ilyen szalaggal voltunk lekötözve mindannyian... ó álom, álom, álom... és akkor ez úgy volt, mintha nem is lehetne másképpen...*³¹

A rémálom elhagyhatatlan érzése a félelem és a szorongás. Karinthy esetében ez a rémálom, a heideggeri értelemben vett világban-benne-lét, mely félelemmel és szorongással telített:

*„A **félés** mint a diszpozicionális világban-benne-lét szendergő lehetősége, a **félénkség** a világot már arra való tekintettel tárta fel, hogy belőle valami félelmetes közeledhet. Magát azt, hogy valami közeledhet, a világban-benne-lét lényegi egzisztenciális térbelisége tette hozzáférhetővé.*

*Az, amit [Worum] a félelem félt, a magát féltő létező maga, a **jelenvalólét**. Csak az a létező félhet, amelynek létében önmaga a tét. A félés ezt a létezőt veszélyeztetettségében, önmagára hagyatottságában tárja fel. A félelem (...) mindig a jelenvalólétet leplezi le jelenvalósága létében.*³²

Vagyis „...a **jelenvalólét mint világban benne-lét, félelemmel telített**“³³, mely Heidegger szerint ez az általában vett jelenvalólét lényegszerű diszpozíciójának egzisztenciális lehetősége.

Vagy, ahogy Schopenhauer fogalmaz:

*„...a haláltól való félelem független minden ismerettől (...) Minden a mi megszületik, magával hozza azt már a világra. A haláltól való ez az a priori félelem azonban csak visszája az élethez való akaratnak, a mely mi vagyunk valamennyien.*³⁴

A rossz álom főhősének visszaemlékezésében is ez az apriori halálfélelem jelenik meg:

*„– És egyetlen félelem lakott mindannyiunkban... a **fekete szörnyetegtől féltünk**, ami tele volt szájjal, és úgy volt, hogyha levetjük a ruhánk, elnyel és megesz minket... és hogy akkor mi elmúlunk és nem leszünk többé...*

*– Ó, borzasztó volt ez a félelem... Vacogva és remegve járkáltunk mindannyian, hogy le ne rántsák rólunk e ruhát... és ezt úgy neveztük: halál, halál, halál... Igen: e szó alatt: **halál**... ó, furcsa álom... e szó alatt **nem ébredést értettem**, mint itt, veled, a szabadban is, hanem ezt értettem: **elmúlás**. Ó, álom!*³⁵

Karinthy novelláján átsejlik a schopenhaueri pesszimizmus, mely szerint „...az élet objektív becse nagyon is kérdéses, **s legalábbis kétséges, többet ér-e az élet a nemlétnél**...“³⁶ Ez az alap létfilozófiai, hamleti kérdés, ami leginkább foglalkoztatja az író, ezért a novella transzcendens távolításából a földi élet történései, az emberiség története csupán kicsinyes létharcnak tűnik:

³¹ KARINTHY 1978. 168-169. Kiemelés tőlem – B.B.

³² HEIDEGGER 2019. 162. Kiemelés tőlem – B.B.

³³ Uo. 163. Kiemelés tőlem – B.B.

³⁴ SCHOPENHAUER 1992. 9.

³⁵ KARINTHY 1978. 169. Kiemelés tőlem – B.B.

³⁶ SCHOPENHAUER 1992. 9. Kiemelés tőlem – B.B. Karinthy több művében is említést tesz Schopenhaueréről, nem hagyva kétséget afelől, hogy jól ismerte pesszimista filozófiáját.

„– Eleinte összeverődve éltünk, vörös és haragoszöld erdőkben és verekedtünk... Különös, zajos hangokat kiáltottunk át egymásnak... nem belülről, az agyunkból jöttek a hangok, hanem a húruha torkán keresztül... ó, képzeld el kedvesem! mintha kívülről vennéd a hangot, amivel hozzám szóllasz...

– És tudod-e, hogy sokan voltunk és verekedtünk és futkároztunk e kis golyó tetején... és e vizeken keresztül átszorongattuk egymást a másik féltekére... És én hol kicsike voltam, hol nagy... de mindig ebben a ruhában... és mindig azzal a rettenetes félelemmel... “³⁷

Egyedül csak az álom-kedves/-anya³⁸ felé érzett szereleme az, ami néha a felszín felé közelíti az álom-ént, vagyis az ébredés felé, de aztán újra visszarántja a szörnyeteg Természet, amihez képest ő csak egy múló tünet, jelenség. Hiszen az ember épp azt a kétségbeeső múltékonyságot érzi magában, amit Schopenhauer fogalmaz meg *A világ mint akarat és képzet* című művében:

„Minden individuum, minden emberi arc és életpályája **egy újabb kurta álma csak a természet végtelen szellemének**, a kitartó életakarathoz, egyetlen futó képződménnyel több csupán, melyet ez játszva odavázol végtelen lapjára, a térbe s az időbe, és hagyja, hogy ezekhez képest tűnékenyen parányi darabig megmaradjon, azután törli, hogy újabbaknak csináljon helyet. “³⁹

Éppen ez ellen lázad Karinthy, egyfajta egzisztenciális lázadás ez a természet kegyetlen törvénye ellen, s filozófikus írói fantáziájával teremt egy új, az ember számára is végtelen idejű kozmikus létezés.

A rossz álom főhőse az álom-életben tapasztaltakat teljes valóságként éli meg, s csak a halál, az álom-halálból való felébredésében döbben rá arra, hogy minden valóságosnak hitt történés, csak egy **rossz álom** volt. Hiszen: „Az álmodó én számára nincs álomvilág, mert az ő világa akár szép, akár rettenetes, nem álom, hanem az egyedüli valóság. Az éber(tudatos) én többnyire megkülönbözteti a valóságot a képzelttől. Felébredve azt mondhatjuk: ‘de kár, hogy mindez csak álom volt’ vagy ‘hála istennek ezt csak álmodtam, ez nincs így a valóságban’. Az álom-én számára azonban minden egyaránt valóságos. “⁴⁰ Ezért mondja a főhős, hogy „Én nem tudtam, hogy álmodom.... “⁴¹

Van olyan eset, amikor az álmodó tudja, hogy álmodik. Elviselhetetlen lidércnyomásában, néha a novella főhőseinek is felrémlik, hogy csak álom-képzet az, amit ő valóságnak hisz; a templomi orgona szavából a valódi lét, a túlvilág orgonaszavát véli hallani. Itt az író saját ontológiai sejtésének egy mozzanatát tárja elénk, amelyre más műveiben is utal, például a *Van-e túlvilági élet?* című írásában:

„Lelküket kell figyelni - óvatosan, szerényen, áhitatos csendben: elhallgattatva egy időre az álomlogika zakatolását.

³⁷ KARINTHY 1978b. 169.

³⁸ Akárcsak a *Kötéltánc* „fehérleplek” női-jelensége esetén, itt is kettős pszichológiai szerepet játszik a szeretett nő alakja. Vö. a novella álombéli szeretkezési jelenetének elbeszélésével, mely egyben a magzati élet biztonságát is idézi. (ld. KARINTHY 1978b. 170.)

³⁹ ARTHUR SCHOPENHAUER, *A világ mint akarat és képzet*. ford. TANDORI Ágnes és TANDORI Dezső. Osiris: Budapest, 2007. 389-390. (SCHOPENHAUER 2007) Kiemelés tőlem – B.B.

⁴⁰ ⁴⁰ HELLER 2011. 34. Kiemelés tőlem – B.B.

⁴¹ KARINTHY 1978. 169.

*S ekkor, ha jól figyelünk, valami nagy, elnyomhatatlan nyugalanság állandó, halk dörömbölését fogjuk meghallani lelkünk mélyén.*⁴²

A főhős azonban még nem ébred fel, csak nagyon meg akar már szabadulni rémálma fogságából, de még nem találta meg azt az álomlogikával ellentétes mozdulatot, amely felébresztené az igazi valóságra, amelyet sejt, hogy létezik, ami ennél a létezésnél csak jobb lehet, és ami nem a teljes megsemmisülés, a halál, hanem egy *harmadik állapot*, a tudat teljes ébrenléti állapota, ami csak jobb lehet mind a kettőnél.⁴³

*„A transzcendentális szabadságnak való engedelmesség a moralitás. (...) A META NOIA, a megtérés a tudatalattiból tör elő, mint a szabadság etikája. Akár az álomból is.”*⁴⁴ Akárcsak az álmodó én „kopernikuszi fordulatával”, amikor felismeri, az igazi, vagyis a halálon túli szabadság lehetőségét:

*„– Ekkor különös gondolat ötlött fel a zavarból. Úgy látszik, a gyötrelmes erőlködésbe, hogy felébredjek – mert elviselhetetlen volt nekem e perctől kezdve az álom – innen, az ébrenlétből, az öntudat halvány emléke világított át hozzám s megnyugtatót.”*⁴⁵

Schopenhauer szerint „...**az individuum csak a jelenség, nem pedig a magánvaló.** Minden individuum egyrészt a **megismerés szubjektuma**, vagyis az egész objektív világ lehetőségének kiegészítő feltétele, s másrészt **egyedi jelensége az akaratnak**, mely minden dologban objektiválódik. Ám lényünknek ez a kettőssége nem nyugszik egy ily önmagában álló egységben, mert akkor lehetőségünk volna rá, hogy **önmagunknak önmagunk révén és függetlenül a megismerés és akarás objektumaitól tudatára ébredjünk**...”⁴⁶

Ám Schopenhauer ezt nem tartja lehetségesnek, mert szerinte ez a magába mélyedés, vagyis a megismerés befelé fordítása egy feneketlen ürességhez vezet „*melynek semmilyéből egy hang szól, amelynek oka azonban nem lehet ott, és ahogyan így megragadnánk magunkat, borzadállyal tapasztaljuk, hogy csak állagtalan kísértet maradna a kezünk között.*”⁴⁷

Ez azt jelenti, hogy ahhoz, hogy az individuum ne csak a természet pusztá jelensége legyen, *isteni magánvalóvá*⁴⁸ kell válnia. Ezt a filozófiai gordiuszi csomót Karinthy azzal vágja át, hogy magát az egyént teszi saját, individuális világának teremtető istenévé, aki így már önmaga révén önmaga tudatára ébredhet. Erre döbben rá a novella főhőse, és pont azzal lázad a *szörnyű Természet* ellen, amelyről felismeri, hogy „*rémkép és hazugság*”⁴⁹, vagyis pusztá képzet,⁵⁰ hogy saját Természetet próbál alkotni.

⁴² KARINTHY 1980, vö. még *Isten* c. címszavával.

⁴³ Vö. *Lepketánc, Kötéltánc, Van-e túlvilági élet, Mennyei Riport* stb.

⁴⁴ HELLER 2011. 171.

⁴⁵ KARINTHY 1978. 171.

⁴⁶ SCHOPENHAUER 2007. 340. 1. jegyzet, Kiemelés tőlem – B.B.

⁴⁷ Uo. 340. Ezt a feltevést látszik igazolni a freudi pszichoanalitikus tapasztalat is a tudattalan feltárása folytán.

⁴⁸ Vagyis igazán létező dologgá, a dolgok okává, így önmaga, mint álom-jelenség okává is.

⁴⁹ KARINTHY 1978. 171.

⁵⁰ „Nincs tehát bizonyosabb (...) igazság, mint ez hogy minden, ami a megismerés számára létezik, tehát ez az egész világ, csak a szubjektumra vonatkozó objektum, a szemlélő szemlélete, egyszóval képzet.” (SCHOPENHAUER 2007. 33.)

De az álom béklyójában minden próbálkozása sikertelen marad, mindaddig, míg fel nem sejlik előtte kedvesének arca⁵¹, aki kívülről jön, az ébrenlétből, akibe belé fogódzhat és végre felébredhet a halál utáni *igazi* valóságra.

2.3 (III.) Kozmikus teremtés

És ezt az *igazi* valóságot ő maga teremtette, a szerelem és az álom öntudatlan teremtménye ereje által, most erről mesél kedvesének:

„Mikor ezeket mondtam kedvesemnek, felálltam és kimutattam a csillagos térbe.

– Nézd – mondtam neki mosolyogva –, látod ott azt az üstököszt? Szelíd csóvája hogy lebeg az űrben. Nem emlékszel rá? Ismerd meg: ez az üstökös egy mozdulatomnak az ég vásznára rajzolt képe: mikor **álmban** a füledhez hajoltam és megcsókoltam egy hajtincsedet. **Akkor teremtettem, öntudatlanul.**

És millió mérföldnyire onnan egy alakuló nebulát mutattam kedvesemnek: ködfoltok kavargtak, egy naprendszer. Középen golyó forgott, hasonló ahhoz, amit álmban láttam – és rajta távoli, kék hegyek, hasonlóak ama képhez.

– Nézd – mondtam neki mosolyogva –, ez született, mikor **álmban** egy délután szorongva és reménytelenül azt mondtam magamban: **szeretlek** – és nem tudtam, miért fáj ez úgy, e jelentéktelen és félelmes **ige**. Akkor szakadt ki belőlem és én **aludtam**.“⁵²

Tehát itt már az önmaga tudatára ébredt Én-isten⁵³ álom általi teremtmény aktusába pillanthatunk bele. Karinthy ezt az álom általi teremtés-elképzelését fogja kiteljesíteni élete egyik utolsó regényében a *Mennyei Riportban*, de addig is számtalan írásában foglalkozik vele (pl. *Minden másképp van*, *Van-e túlvilági élet*, *Kötéltánc* stb.)

Érdekes megjegyezni, hogy Heller Ágnes *Az álom filozófiájában* úgy véli, hogy „...az álom jelensége nem érthető meg egy transzcendentális (a priori) képzelőerő nélkül”⁵⁴, és ez egy semmihez sem fogható kreatív teremtmény ereje.⁵⁵ Karinthy az álomnak épp e kreatív teremtmény erejét tágítja egy kozmikus formáló erővé, ami egy **ontológiai rögeszmévé** válik nála.

2.4 (IV.) A saját képre teremtett Isten

„Minden korban korlátok között szabad az ember. A világ korlátait elfogadva és elutasítva formálja magát az ember szabaddá. Ez az etika üzenete. Magamat egy egésszé faragni, ha úgy tetszik egy műalkotássá, a szabadság elérhető legmagasabb foka.”⁵⁶ Foucault etikának az önmagunkhoz való viszonyt nevezi, vagyis „azt, hogy hogyan határozza meg magát az individuum, mint saját cselekedeteinek morális szubjektuma.”⁵⁷ Ezt „személyiségetikának” nevezi Heller, és hozzáteszi, hogy a személyiségetika kiindulópontja pedig „a Dasein, azaz, mint a világban-való-lét”⁵⁸.

Karinthy *A rossz álomban* ezt az etikai üzenetet is megjeleníti; hiszen amint láttuk, a főhős egy művész, még hozzá egy olyan művész, aki saját maga teremti meg (festi meg) a tökéletes individuális, szabad világát, és jut el végül a tökéletes, anyagi test nélküli (asztrálszerű)

⁵¹ Ez a sejtelmes megváltó nőalak motivikusan megjelenik más műveiben is, pl. a *Kötéltáncban* és a *Mennyei Riportban*, talán az ideális szerelem, szeretet költői metaforájaként.

⁵² KARINTHY 1978. 172.

⁵³ Aki a *Telma Titusz Kiáltványában* és a *Mennyei Riportban* a Bátorság nevet fogja kapni.

⁵⁴ HELLER 2011. 50.

⁵⁵ Vö. uo. 53.

⁵⁶ Uo. 167-168.

⁵⁷ Uo. 168.

⁵⁸ Uo.

létezésbe. Ezt a szabadságeszményt fogalmazza meg 1928-ban, a *Van-e túlvilági élet* című esszéisztikus írásában, amelyet majd a *Mennyei Riport* előszavaként fog fölhasználni 1937-ben:

„A túlvilág szabadságot jelent, minden vágy korlátlan beteljesedését. S mivel a vágy személyes dolog és egyéni, a túlvilág nem is lehet más, mint egyetlen lélek mennyországa, kozmosz, amiben minden úgy történik, mint ahogy ez a lélek szeretné, már itt, ez álméletben - kozmosz, aminek **ez az egyetlen lélek**, mely eddig csak szemlélte és szenvedte a világot, azontúl **saját képére teremtő és alkotó istene lesz**.“⁵⁹

A rossz álomban, már 1913-ban ez a gondolat fogalmazódik meg.

Heller kifejti, hogy a személyiségetika *önmagam* választásán alapul, és ez az egzisztenciális választás, egyfajta „hirtelen megvilágosodás“ révén következik be. Heller Kierkegaard-ot idézve „ugrásnak“ is nevezi ezt a pillanatot⁶⁰, ami a novellában, a már idézett ébredés mozzanata, amely újjászületés és a főhős önmagához való „megterése“, vagyis az igaz Én megtalálása is egyben.

Heller találó fogalmazása szerint „*saját magam választása életem teológiája, a jövőm, a sorsom. Önmagam határozom meg, külső erő meg nem határoz. Szabaddá válni, annyi mint szabadnak lenni.*“ És ebben a novellában Karinthy főhőse eléri a tökéletes lét-szabadságot és egyben a tökéletes önazonosságot:

„*Kedvesem megszánt engem e szörnyű álmom miatt, és megölelt s a feláradó mélyben és zenében, mikor a tenger felett, melyet én teremtettem – megkérdezett engem.*

- *És mondd, hogy történt az ébredés?*

- *A hegyek felé mentem, az álom kínjában és szenvedéseiben, én kedvesem. A hegyek felé mentem és rettentő, fuldokló gyötrelmemben, mert azt hittem, elmúlok, így kiáltottam fel: **Isten! Isten!** és kinyújtottam kezem, a saját képemre alakot rajzoltam az égre. És megnyomtam kezem, hogy jól belevéssem a rajzot az égbe - és akkor egyszerre éles fájdalom lepottorgott meg és kinyitottam szemem: íme, a kezeim a saját testemet tapogatták és végigfutottak fejtől csípőig, és végigszorongattam önmagamat.*“⁶¹

Itt Karinthy azon lételméleti gondolatának költői leírását látjuk, mely szerint az álomból az álmologikával ellentétes mozdulattal vagy kiáltással lehet felébredni. Tulajdonképpen a halálfélelem kiáltása ez, és egyben az önmaga teremtő valójára történő ráébredés kiáltása is: „Isten!“ Karinthy megfordítja a bibliai motívumot, és immár nem az ember teremtetett az Isten képére, hanem a teremtő ember alkot saját képére istent⁶². És amint bekövetkezik az önvalóra való teljes ráébredés, akárcsak egy hétköznapi álom után, a főhős saját maga *fizikai* létezésére eszmél.

⁵⁹ KARINTHY 1980. 337. Kiemelés tőlem – B.B.

⁶⁰ HELLER 2011. 168.

⁶¹ KARINTHY 1978. 173. Kiemelés tőlem – B.B.

⁶² Sigmund Freud *Egy illúzió jövője* c. írása erősen hathatott Karinthy saját-isten-teremtés elméletére: „Freud Zsigmond legújabb, testamentumszerűen ható könyve: *Egy illúzió jövője* címén a legboldogítóbbak egyikével számol le: elemzéssel mutatván ki, hogy **Istent** szükségszerű akarunktól, tudatunktól független munkájával lelki apparátusunknak, **mi magunk teremtetjük, saját részünkre** – a mennyboltra vetített óriási tükröképünket vettük valóságnak, gyermeki önszerelmünk révületében. Alapjában nagyon mindegy. Így, ez a megfogalmazás, a valódi hívő számára egyáltalán nem istentelen.“ KARINTHY Frigyes: „Új lélektan“. Pszichoanalitikus írások. szerk. Hárs György Péter. Múlt és Jövő: Budapest. 2013. 412. Kiemelés tőlem – B.B.

És most válik igazán érthetővé a versidézet a novella elején, hiszen a vers második versszaka a novella IV. Fejezetének drámai sűrítője:

„Én kinyújtottam a körmöm / Ezer méter hosszúra / És kapartam az eget, ugye fura? / De én látni akartam / És egy csillagot lekapartam, / De mögötte az ég kiszakadt és szétfolyt / S belőle genny és aludt vér folyt: - / S acsarkodva téptem az eget / S éreztem folyni vért, ragadót és meleget. // S ordítva felébredtem - / Hát a mellemet martam / Kiszakítottam, felkapartam / És folyt a vér - / Ne bántsatok e versemér.”⁶³

3. Teremtés-fokozatok a novellában

Érdekes megfigyelni a novellában, hogy a teremtés motívuma szinte refrénszerű ismétlődéssel mindig visszatér.

Az I. fejezetben – a festménnyel elégedetlen festő először gondolatban rendezi el a tájképet másképp, mint ahogy azt eredetileg lefestette. Aztán ahogy elkezd rendezgetni a képet, lassan belép a kép terébe, s mintegy a túlvilág kapuján keresztül, indul a megvilágosodás a teljes ráeszmélés állapotáig. Eddig az elbeszélés harmadik személyű.

A II. fejezetben – a teremtés folytatódik, immár a ráeszméltség állapotában (amikor felismeri, hogy hol is aludt el, hol kezdett el álmodni) alakítja a tájat, magát a kedvesét is ő teremti meg, akit már kozmikus távolságba helyez. A fejezet vége szintén az ébredés motívumával zárul, de immár első személyű visszaemlékezésésként.

A III. fejezetben – már a saját maga által teremtett kozmosz isteneként tárja kedvese elé az álmot és a szerelem öntudatlan teremtő ereje folytán alkotott művét. A fejezet itt a fenyegető elmúlás motívumával zárul.

A IV. fejezet – a saját képre történő isten-teremtés mozzanatát írja le, és a főhős önmagára, önvalójára való ébredésének leírásával zárul.

Más fantasztikumaihoz (pl. *Faremidó*, *Capillária*) hasonlóan Karinthy ebben a novellájában is keresi a nyelven túli kommunikáció lehetőségét. Karinthy a teljes ébrenlét, azaz a „harmadik állapot” kommunikációját, a telepátia⁶⁴, a gondolat szabad áramlása útján képzelel el egyik embertől a másikig. Itt még ugyan nem nevezi a felébredés utáni állapotot „harmadik állapot”-nak, csak ébrenlétnek, de a későbbi írásaiból (pl. *Lepketánc*, *Kötéltánc*, *Van-e túlvilági élet*, *Minden másképp van*, *Mennyei Riport*, *Karinthy Frigyes kiadatlan naplója és levelei* stb.) egyértelművé válik, hogy itt már erről a létállapotról van szó.

A másik érdekes motívum, a zenei aláfestés visszatérő motívuma (hasonló figyelhető meg a *Kötéltáncban*⁶⁵ is), amely nem az álmot, hanem a teljes ébrenlét, a túlvilág mintegy szférikus zenéjeként festi alá az elbeszélést.

⁶³ KARINTHY 1978. 162.

⁶⁴ Freudot is komolyan foglalkoztatta a telepátia lehetséges tudományos magyarázata. (FREUD, Sigmund: *A lélekelemzés legújabb eredményei*. ford. Dr. Lengyel József. Könyvkiadó: Nyíregyháza. 1993. 61-63.)

⁶⁵ „Ragazza lelkében újra felcsendült a kintorna émelegős dala: *a dal a boldogságról*.” KARINTHY Frigyes: *Kötéltánc*. In *Uő. Utazás Faremidóba, Capillária, Kötéltánc*, Budapest: Szépirodalmi. [Kiemelés tőlem – B.B.]

4. „Minden másképp van“

Karinthy világnézete, ebben az írásában, saját bevallása szerint az, hogy *minden másképp van*, és ezt pontosan az álomélet-elméletével támasztja alá. Hiszen az igazi, az abszolút valóság az valami más, az itt érvényes szabályokat saját *áloméletünk* törvényei alapján mi magunk állítjuk fel:

*„Az egyetlen becsületes gondolkodót olyan emberhez hasonlítom, aki alszik, s álmában tudja, hogy csak álmodik, s ezt bevallja magának, mosolyogva nézi, amit az álom eléje varázsol, mert tudja, hogy odakint, az **Ébrenlétben**, mindez nincsen meg, vagy ha megvan, másképpen van meg, s amit gondol magában, tudja, hogy helytelen, mert az **Álom** eltorzította a gondolatot. Nem küzd a gondolat ellen, hiába küzdene, de tisztában van eggyel: hogy álmunkban gyakran széknak nevezzük az asztalt, és mégis a szekrényt értjük alatta. Hallottatok már álmában beszélő embert? A becsületes gondolkodó úgy van, mint aki tudja, hogy álmodik, s éppen azért nem hisz el semmit, amit hall, amit lát, amit érez, de tudja, hogy mindez odakünt, az **Ébrenlétben**, jelent valamit, elteszi magának, amit látott, hallott és érzett, s megnyugvással hisz benne, hogy majd megfejtí valamikor e jeleket. **Aki álmából ébredni akar**, ugye, nem az álomképeket kezdi figyelni, s nem azokkal foglalkozik, mert csak jobban belegabalyodnék, s még mélyebben süllyedne az álom vizébe, hanem valami határozatlan, ismeretlen dologra gondol erőlködve, megfeszíti elméjét, küszködik kifelé, s e határozatlan valamit így foglalom egybe: **minden másképp van**.“⁶⁶*

5. Összefoglalás:

„Álom-élet“ mint képzet és egzisztencialista filozófia

A filozófia és az irodalom történetében vannak hasonló elképzelések arról, hogy az általunk észlelt valóság nem más, mint képzet (pl. Kant, Schopenhauer), vagy épp álom (pl. Calderon⁶⁷, Füst Milán⁶⁸). Ez az elképzelés egészen a platóni ideatanig vezethető vissza, amely feltételez egy igazabb valóságot, az ideák világát, és ő utána az idealista filozófia is mindig bizonytalan marad az általunk érzékelt valóság ténylegességében, megismerhetőségében.

„Képzetem a világ – olyan igazság ez, amely minden élő és megismerő lényre érvényesen vonatkozik; jóllehet csak az ember képes eljuttatni a világot a reflektált absztrakt tudatba; s ha ezt megteszi is, a filozófiai fontolás fokára érkezett. Akkor világos és bizonyos lesz előtte, hogy nem napot ismer, és nem földet; hanem mindig csak szemet, amely napot lát, kezeti,

⁶⁶ KARINTHY Frigyes: *Heuréka. Karcolatok, humoreszkek*. Szerkesztette és a szöveget gondozta Ungvári Tamás. Budapest: Szépirodalmi. 1975. 180–182. Kiemelés tőlem – B.B.

⁶⁷ Pedro Calderón de la Barca (1600-1681) *Az élet álom* c. színműve

⁶⁸ „- Egyszóval ami van, az csakis kölcsön kapja fényét, létezését, s ez a létezés is inkább káprázat, mint valóság. Ezért érzik és mondják oly sokan, hogy ez az élet álom.” (FÜST Milán: *Ez mind én voltam egykor. Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve*. Fekete Sas: Budapest. 2013. 64.)

*amely földet érint; hogy a világ amely körülveszi, csupán képzetként van jelen, vagyis mindenképpen csak vonatkozásként valami másikra, az elképzelőre, s ez utóbbi ő maga.*⁶⁹

A huszadik századelő gondolkodóira Freud és Nietzsche mellett, erősen hatott Schopenhauer idealista pesszimista filozófiája is, ami Karinthy-nál épp ezen álom-élet elképzelésében nyilvánul meg leginkább, hiszen az álom is egyfajta képzet, a tudatalatti képzelet (vö. Freud). Így Karinthy lételmélete szerint a transzcendens álmodó-én az „elképzelő”, aki nem más, mint az az *igazi* Én, akinek az álma a világról nem más, mint az itt-létről alkotott csalóka képzet. Persze itt sok-sok összhatásról van szó, és valószínűsítem, hogy ez egyáltalán nem tudatos átvétel Karinthy esetében, egyszerűen egy kikerülhetetlen szellemi miliő, ami áthatja műveit. Ezt az is megerősíteni látszik, hogy a kortárs filozófiával, mint pl. Heidegger és Rosenzweig egzisztencialista filozófiájával, legalábbis irodalmi megfogalmazásban, szinte egybecsengő gondolatai vannak, habár bizonyosan nem ismerte őket.

Irodalomjegyzék:

- CALDERÓN de la Barca, Pedro: Az élet álom. (ford.) Győry V. Pest: Kisfaludy-Társaság. 1870.
- CONDRAU, Gion: Freud és Heidegger. Daseinalitikai neurózistan és pszichoterápia. Budapest: TIT Kossuth Klub Egyesület, Magyar Daseinalitikai Egyesület – L'Harmattan. 2013.
- FREUD, Sigmund: Egy illúzió jövője. (ford.) Dr. Schönberger. I. Budapest: Bibliotheca. 1945.
https://mtda.hu/books_kulf/freud_sigmund_egy_illuzio_jovoje_Optimized.pdf Letöltve: 2021. 09. 18.
- FREUD, Sigmund: A lélekelemzés legújabb eredményei. (ford.) Dr. Lengyel J. Nyíregyháza: Könyvjelző. 1993.
- FÜST Milán.: Ez mind én voltam egykor. Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve. Budapest: Fekete Sas. 2013.
- HEIDEGGER, Martin: Lét és idő. (ford.) Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István. Budapest: Osiris. 2019.
- HELLER Ágnes: Az álom filozófiája. Budapest: Múlt és Jövő. 2011.
- KARINTHY Frigyes: *Heuréka*. Karcolatok, humoreszkek. Budapest: Szépirodalmi. 1975.
- KARINTHY Frigyes: Kötéltánc. In *Utazás Faremidóba, Capillária, Kötéltánc*. Budapest: Szépirodalmi. 1976.
- KARINTHY Frigyes: A rossz álom. In *Jelbeszéd I*. Budapest: Szépirodalmi. 1978.
- KARINTHY Frigyes: Van-e túlvilági élet? In *Címszavak a Nagy Enciklopédiához II*. Budapest: Szépirodalmi. 1980.
- KARINTHY Frigyes: *Az ezerarcu lélek – Telma Titusz kiáltványa. Bacsó Beáta tanulmányával*. Sajóvelezd: Sáránszki. 2011.
- KARINTHY Frigyes: „Új lélektan” Pszichoanalitikus írások. (szerk.) Hárs György Péter Budapest: Múlt és Jövő. 2013.
- ROSENZWEIG, Franz: A megváltás csillaga (Első rész). (ford.) Bíró Dániel. Párizs-Bécs-Budapest: Magyar Műhely. 27. no. 74. 1989. július 11. 9.

⁶⁹ SCHOPENHAUER 2007. 33.

ROSENZWEIG, Franz: Könyvecske az egészséges és a beteg emberi értelemről. Budapest: Atlantisz. 1997.

ROSENZWEIG, Franz: Der Stern der Erlösung. Herausgegeben von Albert Raffelt: Freiburg im Breisgau: Universitätsbibliothek. 2002.

SCHOPENHAUER, Arthur: A halálról. In *A halálról, A faj élete, A tulajdonságok öröklése.* (ford.) Bánóczy J. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány. 1992.

SCHOPENHAUER, Arthur: A világ mint akarat és képzet. (ford.) Tandori Ágnes és Tandori Dezső. Budapest: Osiris. 2007.